

History & Culture

تاریخ و فرهنگ

Vol. 52, No. 1, Issue 104

سال پنجاه و دو، شماره ۱، شماره پیاپی ۱۰۴

Spring & Summer 2020

بهار و تابستان ۱۳۹۹، ص ۲۴۹-۲۴۵

DOI: <https://doi.org/10.22067/JHISTORY.2021.70755.1051>

نقد و بررسی کتاب اسلام در سال ۲۵۰: مطالعاتی در یادبود یونبل*

ربابه جعفرپور

دانشجوی دکتری تاریخ و تمدن ملل اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد

Email: robabeh.jafarpour@um.ac.ir

A Review of the book *Islam at 250: Studies in Memory of G.H.A. Juynboll*¹

Robabe Jafarpour, PhD student in History and Civilization of Islamic Nations, Ferdowsi University of Mashhad

مقدمه

کتاب اسلام در سال ۲۵۰: مطالعاتی در یادبود یونبل^۲ مجموعه مقالاتی ذیل فرّوست «مطالعات لیدن در اسلام و جامعه»^۳ است که در کنفرانس بین المللی دانشگاه لیدن (۲۰۱۱-۲۰۱۵)، در بزرگداشت مقام خوتیر یونبل^۴ و آثار او جمع آوری شده است. سرویراستاران این کتاب، لئون باسکنز،^۵ ناسال دسینگ^۶ و پترا سایپستاین^۷ به کمک ۱۴ تن از شرق شناسان مطرح معاصر این مجموعه را به نگارش درآورده اند و انتشارات بریل آن را در سال ۲۰۲۰ به چاپ رسانده است. گستره موضوعی مشتمل بر سه بخش است: ۱. تاریخ گذاری روایات و احادیث؛ ۲. وثاقت منابع متقدم؛ ۳. رویکردهای علمی جدید به صدر اسلام. از آثار اخیر که با رویکردی شکاکانه در مورد سنت روایی و تاریخی صدر اسلام نوشته شده، اثر شان آنتونی

* نقطه نظر (نقد کتاب): تاریخ وصول: ۱۴۰۰/۰۳/۱۱؛ تاریخ تصویب نهایی: ۱۴۰۰/۰۴/۲۰.

1. Book review
2. Petra M. Sijpesteijn and Camilla Adang, *Islam at 250: Studies in Memory of G.H.A. Juynboll*, (Liden: brill, 2020).
3. Leiden Studies in Islam and Society
4. Gautier Juynboll
5. Lé on Buskens
6. Nathal Dessing
7. Petra M. Sijpesteijn

به نام محمد و امپراتوری ایمان: خلق پیامبر اسلام^۱ را می‌توان نام برد.

توصیف

سه پرسش اساسی کتاب حاضر مرتبط با یونیل و آثار او این است که چگونه مسلمانان اولیه اطلاعات را از منابع شفاهی و کتبی خود استخراج کردند؟ چه روش‌هایی را برای وثاقت منابع خود ابداع کردند؟ تا چه اندازه محققان جدید می‌توانند به یافته‌های آن‌ها اعتماد کنند؟

کتاب به ۴ بخش و ۱۵ فصل تقسیم شده است. در مقدمه اثر به زندگی نامه یونیل، خدمات او در مطالعات اسلامی و فهرست آثار وی پرداخته شده است. فصل اول با عنوان «احادیث و شبکه‌های علمی»، به منظور شناخت شکل‌گیری دستور زبان عربی سبویه (۱۴۰-۱۸۰ق)، مقاله ابن ابی اسحاق (د. ۱۲۵ق) و شبکه‌های علمی او بررسی شده و به‌عنوان پیشگام در زمینه نحو عربی وابسته به یک شبکه اجتماعی گسترده معرفی شده است. در فصل دوم اخبار سال ۲۵۰ در مغرب و اندلس از نظر نویسنده در منابع عربی متفاوت بیان شده و او با بررسی حکمرانان و عالمان مغرب و اندلس در نیمه قرن سوم هجری به این نتیجه رسیده است که منابع در مورد برخی از وقایع سال ۲۵۰ سکوت کرده‌اند. فصل سوم به مراحل ایجاد علم حدیث و تعریف و کاربرد این علم در میان عالمان اهل سنت اختصاص دارد و تحلیلی از آثار نظری درباره احادیث نبوی تا قرن پنجم هجری ارائه شده است. سپس در فصول بعدی بخش اول، نظریه و شیوه نقد حدیث در اواسط قرن سوم هجری و پژوهش یونیل درباره زُهری و تاریخ‌گذاری حلقه مشترک^۲ مدنظر نویسندگان قرار گرفته است.

بخش دوم با عنوان «شکل‌گیری قانون» به فرآیند پدید آمدن فقه شیعه اثنی‌عشری در ارتباط با فقه اهل سنت، زمان نگارش کتاب مغازی ابن اسحاق در میان آثار اخیر شرق‌شناسان و بازسازی صحیفه عمر بن شیبیه توسط ابن حنبل پرداخته شده است.

در بخش سوم به منظور شناخت زمینه‌های ایجاد و انتقال حدیث به مطالعه موردی برخی از احادیث مستند به صدر اسلام، از جمله رنگ‌آمیزی موی مسلمانان، آموزش جادوگری به زنان یا خواندن و نوشتن به آن‌ها در حدیث رقیة النملة و مطالعه گریه قبل از اسلام ارائه شده است.

بخش آخر به «تعاریف و اصطلاحات علم حدیث» اختصاص یافته است. در این قسمت مجموعه‌ای از احادیث و روایان حکایات ادبی و دینی ابن‌قتیبیه در عیون الاخبار ارائه شده و حدیث شیبیه «ادب»

1. Sean Anthony, *Muhammad and the Empires of Faith: The Making of the Prophet of Islam* (Oakland: University of California Press, 2020).

2. Common Link

توصیف شده است. همچنین تأملاتی در ریشه‌شناسی واژه حنیف در متون انجام شده که به ارتباط میان اسطوره و تاریخ اشاره دارد. فصل آخر به مطالعات یونیل و اصطلاحات تخصصی حدیث مربوط می‌شود و در آن معنای خبر و تفکیک آن از حدیث در میان مطالعات غربی و ادبیات اولیه اسلامی تشریح شده است.

تحلیل

با وجود اینکه این اثر مشتمل بر پانزده فصل با رویکردی متنوع به علوم اسلامی در سه قرن اول اسلامی است، بر سه موضوع اصلی تکیه دارد که به منظور دسته‌بندی مقالات در عناوین بخش‌ها گنجانده شده است. مطالعات موردی بخش سوم کتاب از اهمیت زیادی برخوردار است که از طریق پدیده حلقه مشترک، بررسی دقیقی روی تاریخ پیدایش برخی از روایات و چگونگی نشر آن‌ها انجام شده و برای علاقه‌مندان به تاریخ‌گذاری احادیث جالب‌توجه است. از مقالات برجسته این بخش، پژوهش گایسینگر از روایت رُقیه النمله است که در آن پیامبر به زنی به نام الشفا دستور می‌دهد که به حفصه کتابت بیاموزد. نویسنده با استفاده از تحلیل سندی، خاستگاه و انتقال این روایت در منابع حدیثی، تفسیری و تاریخی قرن دوم هجری و از طریق تحلیل سندی، تغییر معانی آن را در قرون بعد مورد توجه قرار داده است. وی به این نتیجه رسیده است که این روایت از روایات مربوط به درمان از طریق جادو بوده است که راویان آن ظاهراً قصد داشته‌اند که این روش درمان را در عرف مسلمانان قرار دهند و با سنت مسلمانان سازگار کنند.

گویا بخش عمده‌ای از پژوهش‌های کتاب حاضر با آثار یونیل و روش‌شناسی او همسو است. همچنین رویکرد اکثر نویسندگان نسبت به حدیث مشابه رویکرد یونیل به منابع متقدم، بررسی روایات به مثابه منبع اساسی برای شناخت تاریخ اسلام است.

مقالات فصول از نظر ساختار بیرونی از نظم خاصی پیروی نمی‌کنند. بدین صورت که بسیاری از آن‌ها فاقد مقدمه و نتیجه‌گیری است و یا در برخی مواقع به ذکر یکی از این دو مورد اکتفا شده است. پنج تن از نویسندگان از جمله کریستفور ملچرت^۱ و پاول پائولوویچ^۲، اسکات لوکاس^۳ و کلود گالیوت^۴ این ساختار را رعایت کرده‌اند. با وجود اینکه این پژوهش‌ها در یادبود یونیل به نگارش در آمده است و حدیث پژوهی در آن مرکزیت دارد، تعدادی از پژوهش‌ها فاقد ارجاع به آثار یونیل است. از جمله، ماریبل فیرو^۵، رابرت گلیو^۶ و

1. Christopher Melchert

2. Pavel Pavlovitch

3. Scott Lucas

4. Claude Gilliot

5. Maribel Fierro

6. Robert Gleave

مایکل لکر^۱ که با وجود پژوهش در حدیث به آثار یونیل مراجعه نکرده‌اند. در مقاله ابن‌ابی‌اسحاق و شبکه‌های علمی او، مونیخ برناردز سه فرضیه اصلی درباره توسعه اولیه دستور زبان عربی ارائه کرده که در فرضیه سوم تأکید زیادی بر سنت فلسفی یونان از طریق ترجمه آثار فلسفی دارد و از توجه به دیگر متون از جمله، سانسکریت و پهلوی غفلت کرده است.

ارزیابی و نتیجه‌گیری

بخش اول و آخر کتاب موضوعات مشابه دارند و هر دو به شکل‌گیری علم حدیث و تعاریف و اصطلاحات آن پرداخته‌اند. علاوه بر آن بخش آخر پیش‌زمینه ورود به بحث حدیث است و شایسته‌تر بود که هر دو در یک بخش ادغام می‌شد. برای مثال، در بخش اول در موضوع علم حدیث و شبکه‌های علمی فصلی با عنوان ایجاد علم حدیث و تعریف و کاربرد این علم آمده که همین موضوع در فصل آخر با عنوان «تعاریف و اصطلاحات علم حدیث» ذکر شده است. علاوه بر آن کتاب سه پرسش اصلی دارد که بنا بر آن، بهتر بود به سه بخش تنظیم می‌شد.

از نقاط قوت کتاب این است که نویسندگان همانند یونیل به نقد سندی و متنی روایات و تمییز احادیث معمول از روایات معتبر پرداخته‌اند. اینکه روایات مربوط به چه دوره‌ای از تاریخ اسلام‌اند و یا به چه شخص یا اشخاصی انتساب می‌یابند که از آن با عنوان تاریخ‌گذاری حدیث یاد می‌شود، نقطه مرکزی توجه تمامی نویسندگان قرار دارد.

عنوانی که نویسندگان اسلام در سال ۲۵۰: مطالعاتی در یادبود یونیل برای اثر خود برگزیده‌اند، خواننده را دچار ابهام کرده و به او چنین القا می‌کند که کتاب به سال ۲۵۰ و حوادث مربوط به این سال اختصاص دارد؛ اما تنها دو مقاله این اثر، یکی بررسی حاکمان و عالمان مغرب و اندلس در این سال و دیگری عمل نقد حدیث در نیمه قرن سوم هجری تقریباً به این سال اختصاص یافته است و دیگر پژوهش‌ها به‌طور کلی، به محدوده زمانی سه قرن اول اسلامی مربوط می‌شود.

این اثر از موضوع حدیث فراتر رفته و مشتمل بر مؤلفه‌های متنوعی از فعالیت‌های علمی در سه قرن اول اسلام و وضع علوم اسلامی و فرهنگ عربی در مراحل اولیه تبلور آن‌هاست و مطالعات حدیث، قرآن، تاریخ، زبان و ادبیات عرب را در این دوره زمانی از تاریخ اسلام دربرگرفته است. با وجود اینکه یونیل در زمینه مطالعات حدیثی شناخته شده است؛ اما تحقیقات وی طیف وسیعی از تاریخ اسلام و تولیدات فرهنگی آن را شامل شده و این کتاب بازتابی از آن در اختیار محققان قرار داده است. این تمایل و رویکرد

1. Michael Lecker

به مطالعات میان رشته‌ای در مطالعات اسلامی، موجب مشارکت محققان متنوع علوم اسلامی در این اثر شده است.

با عنایت به موارد پیش گفته و با در نظر گرفتن برخی کاستی‌های مورد اشاره، مطالعه این کتاب و ترجمه آن به زبان فارسی به پژوهشگران حوزه مطالعات اسلامی به ویژه حدیث پژوهشی در تحصیلات تکمیلی و دوره‌های آزاد مطالعاتی توصیه می‌شود.